

HILLERSLEBEN: TÖRTÉNELEM ÉS EMLÉKEZET

Előadásomban a németországi Szász-Anhalt tartományban, a magdeburgi járásban elhelyezkedő Hillersleben község melletti DP-táborba (hontalan-tábor) került magyar zsidók történetét és emlékezetét ismertetem. Hillersleben egy volt a sok tucat hontalan-tábor közül, melyekben magyar zsidók tízezrei nyertek elhelyezést 1945 tavaszán-nyarán-őszén. Mégis/épp ezért alapos elemzése további, általánosabb érvényű megállapításokra teremthet alapot a DP-lét megértésének vonatkozásában. A magyar holokauszt kutatásban egyébként is jellemző befelé fordulás azt eredményezte, hogy a német lágerekbe 1944 nyarától 1944 áprilisáig sokféle módon hurcolt magyarok történetéről alig vannak ismereteink, eme megállapítás a hontalan táborokra kiváltképp igaz.

Előadásom értelmezési kerete elsősorban áldozati nézőpontú: arra vagyok kíváncsi, hogy a Hillerselebenbe került magyar zsidóknak milyen élményeik voltak, és milyen identitáskonstrukciók mentén szervezték meg életüket, majd hogyan jutottak vissza Magyarországra. Narratívám így sokban eltér a hazai bevett holokauszt-történetírás gyakorlatától. Ebből adódóan referátumom elsődleges forrásbázisát ún. ego-dokumentumok adják, vagyis korabeli naplók, vagy az események után nem sokkal keletkezett memoárok és későbbi visszaemlékezések. Továbbá interjúk, feljegyzések, fényképek, rajzok és térképek alkotják, és csupán másodsorban az elkövetőkhöz kapcsolódó levéltári iratok. Előbbieket saját gyűjtéseim mellett főként a Holokauszt Emlékközpont, valamint a Bergen-Belsen Emlékhely Archívuma, illetve online adatbázisok (DEGOB, USC Shoah videointerjú-adatbázis) jelentik.

A kaotikus állapotban lévő Bergent Himmler április 4-ei utasítására a lágert részben kiürítették. Közülük április 7-én éjjel az Ungarnlager 2500 foglyából, soraikban 1500 magyar zsidóval szervezték az első transzportot. E vonat 13-án egy előrenyomuló amerikai páncélos egységbe ütközött a Magdeburg közelében fekvő Farsleben és Zielitz között, foglyai itt szabadultak fel, a következő napig a szomszédos Farsleben falu német lakosainál nyertek elszállásolást. A volt foglyok itt kaptak először tapasztalatot a „fél-létről”, vagyis a felszabadítás és a valódi szabadság közötti állapotokról, valamint a volt lágerlakók és a német lakosság közti ellentmondásos viszonyáról.

Április 14-én a csoport (amelyben a magyarokon túl hollandok, franciák és lengyelek is voltak) túlélőit a településtől nyugatra eső Hillersleben község szélén felállított, angol parancsnokság alatt álló DP-táborba vitték át (amely korábban Wehramcht-laktanyaként funkcionált). Elsőként Hillersleben DP-tábort általánosságban mutatom be (a láger kezdetben 1945 nyarán szovjet parancsnokság alá került, a körülmények ezzel drasztikusan rosszabbodtak), majd pedig ismertem azokat a forrástípusokat, amelyek a DP-lét sokrétű vizsgálatában a legfontosabbak és legjellegzetesebbek.

Közülük is egy példán – az akkor 20 éves Bognár György túlélő naplóbejegyzésein – keresztül mutatom be és elemzem a hontalan tábori létet. Világossá válnak a meglepően sokrétű túlélési stratégiák és az is, hogy élethelyzetük egyfajta étmeneti identitást teremtett számukra.

A túlélő nem lett szabad azáltal, hogy felszabadították. Sokan, így Bognár is, a tábori létet legalább annyira rabságnak élték meg: keretek között mozoghatott, nem mehetett el hosszú hónapokig onnan; ugyanakkor ez az időszak volt a szabadság első megtapasztalása számára: nem érték atrocitások, a tábor felügyelő szövetséges katonaság segítette felépülésüket. Nem rab többé, öntudata és cselekvései lehetőségei a tifuszból való megszabadulása miatt folyamatosan nőttek, ám nem érték el felszabadult ember identitását. Más feljegyzésekből látszik az is, hogy mivel sokszor ekkor, 1945 nyarán-őszén, még frissen, de már eltávolodva

kezdték el írni visszaemlékezéseiket, vagy összerendezni azokat, az itteni élményeik hatása kihatott a koncentrációs tábori múltjuk interpretálására is.

Végül felhasználom a rendelkezésre álló, magyar foglyok által készített láger-térképeket, melyeket kognitív térképeként, térérzékelésük mentális leképeződéseként is igyekszem értelmezni. A bejegyzéseket és a térképeken szereplő helyszíneket (terek, utcák, épületek stb.) beazonosítom és összevetem az egykori gyűjtőtábor területén felvett helyszíni fényképfelvételekkel. Láthatóvá válik, hogy egy DP-tábor sokak számára modellezte az egykor volt polgári világot, olyan volt lakói számára, mint egy kis átmeneti város: az élettér nemcsak a komfortos lakásokra koncentrált és a kórházra, de a gyógyulással, megerősődéssel párhuzamosan az angol egységek és a Vöröskereszt létesített szociális tereket és a szórakozás lehetőségei is megnyíltak.

Előadásomat Hillersleben gyűjtőtáborának (1945 április-szeptember) későbbi sorsának rövid bemutatásával zárom: a helyszín ugyanis ezt követően évtizedeken keresztül szovjet katonai laktanyává avanzsált, majd az enyészeté lett, jelenleg pedig felszámolás alatt áll. Emlékezete és sokrétű történetük feltárása – hasonlóan a többi, magyar vonatkozású átmeneti gyűjtőtáborhoz – hiányzik a társadalmi emlékezetből.

Szécsényi András